

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae
Pertinentia III (2011)

Dorota Karkut

Rola wzorów i autorytetów postaci historycznych w kształtowaniu tożsamości uczniów szkół ponadgimnazjalnych

Pamięć jest siłą, która tworzy tożsamość istnień ludzkich, zarówno na płaszczyźnie osobowej, jak i zbiorowej. Przez pamięć bowiem w psychice osoby tworzy się poniekąd i krystalizuje poczucie tożsamości.

Jan Paweł II

Tożsamość jednostki to ważny warunek jej prawidłowego i harmonijnego funkcjonowania we wszystkich wymiarach. Wyraża się ona w kilku aspektach ludzkiej aktywności. Składają się na nią treści zawierające autocharakterystykę danej osoby (kondycja psychiczna, stany i uczucia, konkretne działania), a realizuje się ona wyłącznie w relacjach międzyludzkich. Jest to poszukiwanie prawdy o sobie, o innych i o świecie.

Problem tożsamości, jako niezwykle istotny, wart jest podjęcia zwłaszcza w odniesieniu do młodzieży. W okresie dorastania poszukuje ona swojej tożsamości, kształtuje własny stosunek do świata, stawiając sobie pytania: Kim jestem? Jaki jestem? Na ile jestem podobny do innych? Co mnie odróżnia od reszty społeczeństwa?¹ Wyzwanie, przed którym staje młody człowiek – znalezienie odpowiedzi na powyższe pytania, jest zadaniem egzystencjalnym, właściwym dla tego okresu życia.

Proces tworzenia tożsamości (samorozumienia człowieka) jest wynikiem obcowania z tradycją kulturową przez interpretowanie znaków, dzieł, tekstów, w które wpisane jest i dane nam do odszyfrowania dziedzictwo przeszłości. Wiąże się zatem z tożsamością narodową, identyfikowaną z „poczuciem przynależności własnej i innych do szerszej zbiorowości zwanej narodem, poprzez znajomość, akceptowanie i realizowanie wartości rdzennych, ten naród konstytuujących. Inaczej mówiąc, jest to identyfikacja z ojczyzną, która jest wspólnotą wartości rdzennych danego narodu”².

¹ Por. M. Suska, *Tożsamość a system wartości i postawy współczesnej młodzieży* [w:] *Tożsamość osobowa a tożsamości społeczne. Wyzwania dla edukacji XXI wieku*, red. T. Bajkowski, K. Sawicki, Białystok 2001.

² S. Lenik, *Tożsamość narodowa młodych Polaków*, Częstochowa 2002, s. 56.

Jest to również spotkanie z drugim człowiekiem (tożsamość osobową). Siebie jest w stanie ktoś dopiero wówczas rozpoznać, gdy zobaczy w innym człowieku jego człowieczeństwo, jego inność, wtedy odkryje człowieczeństwo własne³.

Kształtowanie narodowej i osobowej tożsamości na lekcjach języka polskiego odbywa się przez przywoływanie historycznych kontekstów i wartościowanie ich w perspektywie współczesności. Wymiar historyczny przedmiotu, jakim jest język polski, przejawia się w dostrzeganiu związków dzieł z różnymi okolicznościami historycznymi, związany jest z dziedzictwem kultury i życia narodu, polega na wprowadzaniu uczniów w tradycję (idee, kulturę i cywilizację)⁴. Uczeń powinien być zarówno spadkobiercą tradycji, jak i jej twórczym kontynuatorem. Tradycję można akceptować, odrzucać albo z nią dyskutować, ale, by robić to świadomie, trzeba ją – po pierwsze poznawać, po drugie odkrywać mechanizmy jej powstawania i funkcje, po trzecie – mieć możliwość otwartego dyskusyjnego o niej⁵. Mają tego świadomość twórcy programów i podręczników do szkoły średniej, proponując uczniom lekturę tekstów z różnych epok i prowokując dyskusję na ważne i trudne tematy. Dotyczą one przede wszystkim wartości, poszukiwania sensu życia, ideałów: „Polsce trzeba na gwałt wielkiej idei – hasło przebrzmiałe czy aktualne?”⁶, „Czy ludzie początku XXI wieku mają prawo do dumy, czy też powinni dokonać gorzkiego rozrachunku z przeszłością i teraźniejszością? Jakie idee głoszone w epoce oświecenia uważasz za nadal aktualne? Uzasadnij swoją wypowiedź”⁷. „[...] odpowiedz na pytanie: czy starożytne ideały mogą być cenne dla człowieka współczesnego?”. „Napisz pracę na temat: Człowiek współczesny wobec ideałów średniowiecza”⁸.

Kwestia indywidualnej i zbiorowej tożsamości wyznacza nadrzędną perspektywę, wokół której konstruowany jest podręcznik do klasy pierwszej szkoły średniej *To lubię*⁹. Całą proponowaną tu refleksję organizuje problematyka t o ż s a m o ś c i i p a m i ę c i. Zwłaszcza trzecia część podręcznika *A to Polska właśnie* jest propozycją spojrzenia na „te obszary tradycji i dziedzictwa kulturowego, w których nasza tożsamość indywidualna zespala się z tożsamością narodową i jest przez nią kształtowana”¹⁰. Dlatego pojawiają się tutaj przykłady utworów literackich (przede

³ Zob. E. Bilińska-Suchanek, *Tożsamość w świecie nieustannych zmian*, [w:] *Tożsamość w świecie nieustannych zmian*, red. E. Bilińska-Suchanek, Słupsk 2005, s. 7–16.

⁴ Por. Z. Uryga, *Godziny polskiego. Z Zagadnień kształcenia literackiego*, Warszawa–Kraków 1996.

⁵ Zob. Z.A. Kłakówna, *Przymus i wolność. Projektowanie procesu kształcenia kulturowej kompetencji*, Kraków 2003, s. 134.

⁶ W. Bobiński, A. Janus-Sitarz, B. Kołcz, *Barwy epok. Kultura i literatura 3. Liceum ogólnokształcące. Liceum profilowane. Technikum*, Warszawa 2004, s. 166.

⁷ K. Mrowcewicz, *Przeszość to dziś. Literatura, język, kultura. I klasa liceum i technikum. Część II*, Warszawa 2004, s. 231–233.

⁸ K. Mrowcewicz, *Przeszość to dziś. Literatura, język, kultura. I klasa liceum i technikum. Część I*, Warszawa 2002, s. 21, 172.

⁹ M. Jędrzychowska, Z.A. Kłakówna, P. Kołodziej, E. Szudek, J. Waligóra, *To lubię! Kształcenie kulturowo-literackie. Podręcznik do języka polskiego. Klasa I liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego, technikum*, Kraków 2002.

¹⁰ Z.A. Kłakówna, P. Kołodziej, W. Martyniuk, I. Steczko, J. Waligóra, *To lubię! Podręcznik do języka polskiego. Klasa I liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego, technikum. Zakres podstawowy i rozszerzony, cz. 1. Książka nauczyciela*, Kraków 2002, s. 195.

wszystkim H. Sienkiewicza i S. Żeromskiego), a także teksty ikoniczne (plakaty, obrazy Matejki) oraz tzw. teksty – narzędzia o charakterze naukowym, filozoficznym i historycznym, ukazujące powstawanie narodowych mitów i stereotypów. Pozwalają one uczniom spojrzeć na historię i tradycję z różnych perspektyw i zajmując wobec niej własne stanowisko.

Iwona Morawska charakteryzuje różne sposoby organizowania dialogu ucznia z tradycją w wybranych podręcznikach (np. obok analizy i interpretacji, pojawiające się elementy gry, prowokacji, sensacji, zabawy, zagadki) i dochodzi do wniosku, że służą one temu, aby młody człowiek „otworzył się na tradycję, wsłuchał się w jej głos, rozpoznał znaki, potrafił je zinterpretować z perspektywy własnych życiowych i edukacyjnych doświadczeń”¹¹. Tradycja nie powinna być traktowana jako

interesujący wprawdzie, lecz tylko skansen, czy łagodniej mówiąc rejestr tekstów, autorów, procesów i problemów raz na zawsze rozstrzygniętych. W tradycji szuka się raczej źródeł zjawisk pulsujących w naszej współczesności, tak, **by umożliwić uczniom samodzielne aktualizowanie postaw, wybieranie bohaterów** [podkr. D.K] i dla własnej potrzeby tworzenie kanonu ważnych dzieł, które mają moc mówienia ważnych rzeczy ciągle nowym generacjom¹².

Nie można jednak pozostawić młodych ludzi samych (w imię wolności, aktywności i samorozwoju) wobec konieczności wyboru spośród wartości i postaw oferowanych przez poszczególne teksty kultury. Nauczyciel musi pozostać przewodnikiem, który akcentuje wyższość jednych wartości nad drugimi oraz ustala swoistą ich hierarchię.

Istotą tożsamości humanistycznej jest – według Mariusza Dembińskiego – upodabnianie się człowieka do kogoś lub czegoś, oparte na wzorze do naśladowania czy do osiągnięcia¹³.

Z wzorem osobowym mamy do czynienia wtedy, gdy dana osoba posiada zestaw cech, wartości i celów najbardziej typowych dla jej członków, uznawanych i urzeczywistnianych w danej grupie właściwości i postaw. Jest przyjęta bądź wskazana jako obiekt naśladowania, wzorowania się na nim¹⁴. Wzór osobowy ma szczególne znaczenie, ponieważ zawiera w sobie autorytet i cechy ideału, doskonałość osobową, budzącą pragnienie naśladowania. Wpływ wzoru osobowego polega na doświadczeniu życia drugiego człowieka, które jest zgodne z deklarowanymi przez niego wartościami, przemianie wartości oraz możliwości identyfikacji z kimś, kto staje się uosobieniem wartości pozytywnych w sensie autorytetu. Dochodzenie do uznania kogoś za wzór osobowy dokonuje się w sferze poznawczej, emocjonalnej i woliwnej¹⁵.

¹¹ I. Morawska, *Czytanie tekstów kultury jako dialog z tradycją*, [w:] *Czytanie tekstów kultury. Metodologia. Badania. Metodyka*, red. B. Myrdzik, I. Morawska, Lublin 2007, s. 328.

¹² Z.A. Kłakówna, *To lubię. Prezentacja koncepcji kształcenia*, [w:] Z.A. Kłakówna, P. Kołodziej, W. Martyniuk, I. Steczko, J. Waligóra, *To lubię!...*, s. 15.

¹³ M. Dembiński, *Tożsamość nauczyciela i ucznia w czasie lekcji* [w:] *Tożsamość osobowa...*, s. 184.

¹⁴ Zob. K. Olbrycht, *O roli przykładu, wzoru, autorytetu i mistrza w wychowaniu osobowym*, Toruń 2007.

¹⁵ Tamże.

W podręcznikach do języka polskiego wzory osobowe pojawiają się dość często, zwykle podczas omawiania dorobku kultury poszczególnych epok historyczno-literackich i analizowania postaci przede wszystkim literackich, rzadziej z historii. W średniowieczu są to ideały i wzory świętego, ascety (zazwyczaj na przykładzie św. Aleksego, św. Franciszka), władcy czy rycerza (Rolanda, Zawiszy). Zdarza się wówczas okazja do dyskusji na temat wartości i postaw, np. „Czy bogactwo zapewnia szczęście? Czy poświęcenie się jakiejś idei zawsze wymaga wyrzeczeń?”¹⁶. „Co to jest honor? Czym jest honor dla człowieka współczesnego? Czy obecnie istnieje kodeks honorowy? Czy ty uważasz się za człowieka honoru? Wyobraź sobie, że to Ty jesteś na miejscu Rolanda. Jak byś postępował? Jakimi wartościami byś się kierował? Porównaj postawę świętego [Franciszka – D.K.] wobec świata ze swoimi poglądami”¹⁷.

Kontakt z pozytywnymi przykładami, wzorami i autorytetami jest w wychowaniu bardzo potrzebny – czy będą to postaci historyczne, literackie, czy osoby żyjące. Jednak korzystanie z autorytetu jest sztuką trudną¹⁸. Nie chodzi jednak o to, aby kulturę traktować przedmiotowo i wdrażać uczniów do automatycznej zależności od autorytetów. Często bowiem autorytet kultury sprowadza się do przemocy symbolicznej (określenie Pierre’a Bourdieu, za B. Myrdzik¹⁹), ujawniającej się w systemie wzorów kierowanych przez szkołę. Należy zatem zachować szczególną ostrożność podczas rozmawiania na lekcjach o wzorach osobowych i autorytetach, zwłaszcza że w dzisiejszych czasach wielu bardzo skutecznie pracuje nad dewaluacją dawnych wzorów, nadużywając znaków tradycji i ośmieszając je tym samym tak, że muszą być odbierane jako puste znaczeniowo gesty²⁰.

Autorytet to „człowiek budzący zaufanie, będący ekspertem w jakiejś dziedzinie albo wyrocznią w sprawach moralnych, cieszący się poważaniem i mający wpływ

¹⁶ K. Mrowcewicz, *Przeszłość to dziś...*, s. 127.

¹⁷ W. Bobiński, A. Janus-Sitarz, B. Kołcz, *Barwy epok. Kultura i literatura 1. Liceum ogólnokształcące. Liceum profilowane. Technikum*, Warszawa 2002, s. 113, 120. Trzeba pamiętać przy takich dyskusjach, że wzory osobowe zmieniają się w poszczególnych epokach i są związane z uwarunkowaniami filozoficzno-społecznymi i historyczno-kulturowymi. Dlatego próby ich uaktualniania i porównywania np. ze współczesnością mogą okazać się niebezpieczne dla nauczyciela, a dla uczniów niezrozumiałe.

¹⁸ Zob. B. Myrdzik, *Dojrzewanie do wolności, czyli o trudnej sztuce korzystania z autorytetu*, „Język Polski w Szkole – Gimnazjum”, 2000/2001, nr 1, s. 182–195. Mówienie o wzorach i autorytetach wiąże się w edukacji polonistycznej z wychowawczą funkcją literatury i z problematyką aksjologiczną. Istnieje bogata literatura metodyczna na ten temat, dokonam więc wyboru: S. Bortnowski, *Jak literatura wychowuje?*, „Polonistyka” 2007, nr 8, s. 14–20; tegoż, *Czy literatura piękna przyda(je) się jeszcze wychowaniu?: z perspektywy dydaktyki literatury*, [w:] *Wychowanie: pojęcia, procesy, konteksty: interdyscyplinarne ujęcie*, t. 3, red. M. Dudzikowa, M. Czerepaniak-Walczak, Gdańsk 2007, s. 263–285; B. Chrzastowska, *Czy i jak istnieją wartości w szkolnej edukacji polonistycznej*, „Polonistyka” 2005, nr 2, s. 26–32; *Problemy wartości i wartościowania dzieła literackiego w szkole. Etyka, estetyka, język aksjologii*, red. T. Świętosławska, Łódź 2007; E. Cyniak, *Polonistyczna edukacja ku wartościom uniwersalnym*, „Język Polski w Liceum” 2008/2009, nr 3, s. 9–19; P. Sporek, *Wartości moralne w edukacji polonistycznej*, cz. 1, „Nowa Polszczyzna” 2008, nr 3, s. 39–45; cz. 2, „Nowa Polszczyzna” 2008, nr 4, s. 31–36.

¹⁹ B. Myrdzik, *Dojrzewanie do wolności...*

²⁰ Zwracała na to uwagę także Z.A. Kłakówna w książce: *Przymus i wolność...*

na poważanie u ludzi, powszechny szacunek²¹. Autorytet może być akceptowany, ale bez uznawania potrzeby jego naśladowania. Sytuacja zmienia się, gdy mówimy o autorytecie moralnym. Jego uznawanie powinno się – zdaniem Katarzyny Olbrycht – łączyć z gotowością do podobnego w swej istocie postępowania moralnego. Jednak powinność ta nie jest oczywista, gdyż autorytety moralne raczej skłonni jesteśmy przywoływać i wysłuchiwać ich opinii, niż naśladować²².

Rola osób uznanych za autorytety, mogących stanowić wzory, jest w wychowaniu i nauczaniu związana przede wszystkim z wartościami. Zwracanie uwagi na aksjologię we współczesnej szkole zakłada przygotowanie ucznia do roli człowieka poszukującego prawdy o sobie, o innych i o świecie. Tożsamość zatem uzewnętrznia się w postawach wobec wartości.

Chodzi o to, by uczeń uświadomił sobie zasługi twórców (wybitnych postaci z historii) dla rozwoju polskiej i europejskiej kultury i tradycji, by poznając ich dzieła (czyny), miał możliwość własnej oceny, wyboru spośród wartości, którymi kierowały się te osoby. Takie stanowisko prezentują twórcy podręczników, stwarzając okazję do refleksji na następujące tematy: „Które z poznanych na przestrzeni epok utworów wpłynęły w najistotniejszy sposób na kształtowanie się Twojego systemu wartości? Kto spośród współczesnych pisarzy, poetów, twórców kultury XX wieku odegrał – choćby w pewnym stopniu – rolę Twojego «nauczyciela i mistrza»²³; „Czego może się nauczyć od starożytnych człowiek dzisiejszy i człowiek jutra?”²⁴.

Ważne jest wprowadzenie w tradycję z zachowaniem indywidualnej perspektywy każdego ucznia. Można mu np. pokazać, jakie wartości, mity, symbole i postaci były najbardziej popularne w różnych okresach kultury; jak długi był ich żywot i co decydowało o ich trwaniu bądź zmienności. Jednak nie należy narzucać zbyt tendencyjnie określonych sądów i opinii o tych postaciach, szczególnie jako o wzorcach osobowych. Postawa wobec historii musi być ciągle aktualizowana, poddawana waloryzacji. Jeśli przeszłość ma naprawdę coś znaczyć, musi być czasem poddawana procesowi demitologizacji²⁵. Szczególnie kształtowanie postaw patriotycznych i poczucia tożsamości narodowej wymaga taktu, wyczucia, humanistycznej kultury, wrażliwości i wyobraźni pedagogicznej. W podręcznikach do szkół ponadgimnazjalnych pojawia się to zagadnienie dość często, np. przy omawianiu utworu

²¹ Cyt. za: K. Joniec-Babula, *Rola autorytetu w kształtowaniu obrazu świata*, [w:] *Tożsamość człowieka*, red. A. Gałdowa, Kraków 2000, s. 205.

²² K. Olbrycht, *O roli przykładu, wzoru, autorytetu i mistrza w wychowaniu osobowym*, Toruń 2007, s. 113–114.

²³ *Barwy epok*, kl. 3, s. 308, 418.

²⁴ *Barwy epok*, kl. 1, s. 79.

²⁵ Pokazuje to na przykładzie podręczników do szkoły średniej *To lubię* ich współautorka Z.A. Kłakówna. Zob. „Nowa Polszczyzna” 2002, nr 2 (tutaj: także charakterystyka różnych wymiarów tożsamości, będących motywem poszczególnych rozdziałów: tożsamość manifestowana wyglądem zewnętrznym, tożsamość określana przez rodzinny dom i małą ojczyznę, tożsamość określana przez przynależność narodową, tożsamość określana przez zanurzenie w śródziemnomorskim kręgu kulturowym z odniesieniami do tradycji judeochrześcijańskiej, greckiej i rzymskiej, tożsamość określana przez własne człowieczeństwo i wreszcie zagrożenie utratą tożsamości oraz mechanizmy przywracające kulturze równowagę w świecie).

I. Krasickiego *Hymn do miłości ojczyzny* proponuje się rozważenie następujących problemów i zachęca do działań:

Czym dla Ciebie jest patriotyzm? Czy współczesne pokolenie Polaków uznaje go za wartość? Przeprowadź na ten temat ankietę wśród swoich rówieśników, a następnie porozmawiaj z osobami ze starszego pokolenia, które pamiętają okres wojny i okupacji albo działały w konspiracyjnej opozycji w latach 70. i 80., a może same brały w niej udział. Porównaj odpowiedzi reprezentantów różnych pokoleń i wysnuj z nich wnioski. Jak traktuje się dziś weteranów walki za ojczyznę?²⁶

Pytania o patriotyzm pojawiają się także po lekturze *Przedwiośnia* Żeromskiego: „Co Ty i Twój rówieśnicy rozumiecie przez patriotyzm? Sformułuj własną definicję patriotyzmu”²⁷; „Czy sądzisz, że umacnianie narodowej pamięci przez literaturę (czy kulturę w ogóle) jest dziś potrzebne? Czy i jak patriotyzm powinien ujawniać się w sztuce współczesnej?”²⁸.

Kształtowanie postawy patriotyzmu i poczucia narodowej tożsamości to – w opinii Zofii Agnieszki Kłakówny – „sprawa szczególnie delikatna i łatwo przy nastawionych na nią działaniach edukacyjnych popaść w indoktrynacyjny werbalizm, który zwykle przynosi efekty odwrotne od zamierzonych”²⁹. Mówiąc o patriotyzmie, trzeba pamiętać, że jego rozumienie zmienia się w zależności od epoki. Współczesna młodzież prędzej zrozumie, czym jest np. patriotyzm gospodarczy (kupowanie polskich produktów, poszanowanie dobra społecznego: niedewastowanie sprzętów szkolnych), postawa obywatelska, a przede wszystkim patriotyzm lokalny, niż jego heroiczna i ofiarna postać.

Zdaniem Barbary Myrdzik, uczniowie (zwłaszcza w szkole średniej) „są zdolni do rozumienia czasu historycznego”, powinni dostrzegać „mechanizmy trwania i zmienności” oraz „relacje między czasem doświadczalnym a historycznym”³⁰. Umiejętności te są niezbędne podczas interpretacji utworów dawnych. Aby taka interpretacja była autentyczna (nienarzucona z góry), powinna odbywać się w odniesieniu do wiedzy historycznej i przedmiotowej oraz w odniesieniu do współczesności historycznej i egzystencjalnej młodego człowieka³¹.

Badania, które przeprowadziłam³², dotyczyły przede wszystkim znajomości przez licealistów historii (postaci historycznych) jako ważnego kontekstu analizy

²⁶ *Barwy epok*, kl. 3, s. 425.

²⁷ W. Bobiński, A. Janus-Sitarz, *Barwy epok. Kultura i literatura 3. Liceum ogólnokształcące. Liceum profilowane. Technikum*, Warszawa 2004, s. 164, 382.

²⁸ Tamże, s. 327.

²⁹ Z.A. Kłakówna, *Przymus i wolność...*, s. 133.

³⁰ Zob. B. Myrdzik, *Czym jest tradycja?*, [w:] *Zrozumieć siebie i świat. Szkice i studia o edukacji polonistycznej*, Lublin 2006, s. 383–385.

³¹ Tamże.

³² Badaniami przeprowadzonymi w 2007 roku objęto 280 uczniów klas 1–3 szkół ponadgimnazjalnych Podkarpacia. Młodzież, wypełniając ankietę, wypowiadała się na temat znajomości historii oraz najbardziej jej zdaniem interesujących postaci i wydarzeń historycznych. Pytanie o ideały, wzory i autorytety nie zostało postawione wprost, aby nie sugerować badanym, że postacie z historii stanowią wzór do naśladowania czy autorytet (uczniowie

dzieł literackich. Były też okazją do refleksji na temat roli wzorów i autorytetów w integralnym wychowaniu i nauczaniu na lekcjach języka polskiego.

Ogółem uczniowie wymienili 64 postacie z historii Polski i 49 z historii powszechnej – najczęściej przywódców, polityków, odkrywców i naukowców. Rzadziej wymieniano przedstawicieli świata nauki, sztuki, kultury. Najpopularniejszymi wśród nich byli: Jan Paweł II, Józef Piłsudski, Mieszko I, Lech Wałęsa, Kazimierz Wielki, Bolesław Chrobry i Jan III Sobieski. Wśród postaci z historii powszechnej znaleźli się natomiast: Adolf Hitler, Napoleon Bonaparte, Krzysztof Kolumb i Aleksander Macedoński. Jednak potoczna uczniowska wizja historii (postrzeganie jej roli oraz znajomość postaci historycznych) jest bardzo ogólna i opiera się w znacznym stopniu na widzeniu stereotypowym. Najczęściej badani traktują historię jako „nauczycielkę życia”: „Historia jest nauczycielką życia. Można się z niej wiele dowiedzieć przez analizowanie faktów i wyciąganie właściwych wniosków. Historia kołem się toczy. To co się wydarzyło kiedyś może się powtórzyć. Należy uczyć się na błędach ludzi, którzy żyli przed nami” (KC 1 ch)³³. „Historia jest nauką podstawową, jest w pewien sposób instrukcją życia” (HB 12 ch).

Uczniowie podkreślają, że interesuje ich historia kultury: „Interesuję się wydarzeniami związanymi z kulturą, sztuką, literaturą, zjawiskami społecznymi” (DA 21 dz). „Interesuję się historią, gdyż jest powiązana w pewnym stopniu z językiem polskim” (KB 18 dz). „Historia pomaga w zrozumieniu wielu zagadnień społecznych, kulturowych, kształtuje osobowość, uczy życia, tolerancji, jest prawdziwą” (DA 12 dz).

Pojawiają się też wśród uczniów opinie, świadczące o postrzeganiu znajomości historii jako wyznacznika patriotyzmu i tożsamości narodowej: „Uważam, że każdy patriota i obywatel powinien dobrze znać historię swojego kraju i nie tylko” (B 31 dz). „Jak można być prawdziwym obywatelem, nie znając historii własnego kraju!” (HB 11 ch) „Jestem Polką i historia Polski jest mi pisana” (DB 9 dz). „Staram się pamiętać najważniejsze wydarzenia dotyczące historii świata i narodu, gdyż uważam, że wiedza ta powinna wzbudzać świadomość narodową” (LB 21 ch).

„Tożsamość osoby tworzy się – powtórzmy za Barbarą Myrdzik – przez identyfikację z wartościami, ideałami, wzorami, normami, w których osoba rozpoznaje samą siebie”³⁴. Czy sławne postaci historyczne mogą stanowić wzór osobowy dla dzisiejszej młodzieży? W jakim stopniu wybitne jednostki są dla uczniów autorytetem? Nie jest to pytanie proste, a odpowiedź na nie nie wydaje się jednoznaczna. Trzeba pamiętać o przemianach wzorca, które następują wraz ze zmianą pokoleniową. Dawniej rolę ideałów spełniali „ludzie znaczący”, rodzice, nauczyciele, uczeni, wybitni ludzie – pisarze, postacie obdarzone autorytetem. Obecnie młodzi ludzie

mieli odpowiedzieć na pytanie: czy interesują się historią, uzasadniając swoją opinię, a także napisać, która postać z historii Polski i z historii powszechnej jest dla nich najbardziej interesująca i dlaczego). Na podstawie zebranych materiałów trudno stwierdzić jednoznacznie, czy tak jest w rzeczywistości. Zaprezentowane tu wyniki badań nie przedstawiają pełnego obrazu wartości i wzorów osobowych licealistów, a zanalizowany materiał nie upoważnia do daleko idących uogólnień.

³³ W cytowanych wypowiedziach uczniów oznaczenia wskazują kolejno na szkołę, klasę w danej szkole, nr ucznia oraz płęć.

³⁴ B. Myrdzik, *O roli nauczyciela w procesie kształtowania tożsamości kulturowej ucznia*, [w:] *Zrozumieć siebie i świat...*, s. 141.

odchodzą od wzorów, ideałów przekazywanych przez przodków. Są podatni na wpływy kultury masowej, która często lansuje antywzorce i powoduje rozchwianie aksjologiczne młodego pokolenia. Dla wielu badanych historia jako nauka o postaciach i wydarzeniach nie jest interesująca, trudno więc, aby poszukiwali w niej sposobów na życie. Niektórzy, wskazując na ciekawe fakty z przeszłości i wymieniając np. postacie królów, czy sławnych wojowników, nie traktowali ich jako wzory, czy autorytety³⁵. Warto też zauważyć, że wielcy ludzie są uwielbiani i nienawidzeni. Tak jest np. z Józefem Piłsudskim: jedni widzą w nim bohatera, sławnego wodza – inni antybohatera. Swoim życiem dał powody do powstania „białej” i „czarnej” legendy³⁶. Legendą otoczona jest także postać Napoleona. Szczególnie my, Polacy, czcimy go jako wodza, geniusza wojennego i politycznego, stanowi dla nas archetyp zbawcy, wyzwoliciela narodów³⁷.

Wielu badaczy, socjologów i ludzi ze świata kultury zastanawia się nad fenomenem Karola Wojtyły³⁸, który stał się „telewizyjnym papieżem”, gwiazdą medialną. Jest to nie tylko wielka postać historyczna, która – jak podkreśla jeden z dziennikarzy – „wzięła na siebie brzemień historii”, ale człowiek, „dla którego życie stało się ciężarem, a cierpienie częścią jego posłannictwa”³⁹. W ostatnich latach powstaje wiele prac ukazujących Jana Pawła II jako wzór i autorytet⁴⁰. Dla autorów podręczników do języka polskiego pozostaje on również autorytetem, ale jako twórca kultury, który wypowiada się w sprawach filozofii⁴¹. Warto spojrzeć na niego także poprzez lekturę np. poezji – trudnej, zmuszającej do wysiłku intelektualnego, wypełnionej

³⁵ Warto dodać, że 30% badanych przyznaje, że w ogóle nie interesuje się historią, 15% nie wymieniło żadnej interesującej postaci historycznej, a 32% uczniów nie uzasadniło swojego wyboru.

³⁶ Historycy podkreślają, że w wypowiedziach na temat Piłsudskiego społeczeństwo dzieli się na dwa obozy: zwolenników i wrogów. Jedni traktują go krytycznie – jako dyktatora, często bezwzględного polityka, który nie liczył się z innymi; inni wielbią go jako twórcę niepodległości Polski, ideał moralny, symbol wodza i patrioty, jednego z największych Polaków w historii. Zob. M.T. Nałęcz, *Józef Piłsudski – legendy i fakty*, Warszawa 1986; P. Bandel, *Józef Piłsudski. Między życiem prywatnym a walką o Polskę*, Poznań 2009.

³⁷ Zob. J. Tulard, *Napoleon – mit zbawcy*, Warszawa 2003. Napoleon był symbolem chwały narodowej, gwarancji rewolucyjnych i zasady władzy. Stanowi niewyczerpany i podatny na wszelkie interpretacje mit dla twórców literatury (Dostojewski, Tolstoj, Mickiewicz), muzyki i filmu (*Popioły* Wajdy). Powstają prace na temat prywatnego życia tego niezwykłego człowieka, które mają ambicję uzupełnić zbyt „pomnikowe” podejście Polaków do historii. Por. M.K. Dziewanowski, *Napoleon Bonaparte. Kochanek. Polityk. Mistrz propagandy*, Wrocław 1998.

³⁸ Zob. A. Englisch, *Jan Paweł II. Fenomen Karola Wojtyły*, Wrocław 2004, s. 122.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ A. Maj, *Jan Paweł II wzorem wychowania ku wartościom*, [w:] *Wychowanie ku wartościom w świetle nauczania Jana Pawła II. Elementy teorii i praktyki*, t. III, red. K. Chałas, Lublin–Kielce 2006, s. 65–85.

⁴¹ W podręczniku dla kl. I *To lubię!* na s. 252–254 umieszczony jest fragment książki Jana Pawła II (jak podkreślają twórcy podręcznika: filozofa, uznawanego za autorytet, a jednocześnie głowy Kościoła katolickiego), *Przekroczyć próg nadziei*, jako jeden z filozoficznych kontekstów – komentarzy do rozważań na temat sensu śmierci Jezusa na krzyżu. Przy okazji uczniowie przygotowują prezentację sylwetki Jana Pawła II.

miłością do Boga i do człowieka⁴². Należy dodać, że również sam papież bardzo często zwracał uwagę na potrzebę odwoływania się do wzorów m.in. postaci zasłużonych dla historii i kultury⁴³.

Młodzież szkół średnich uznała Jana Pawła II za swój autorytet przede wszystkim ze względu na reprezentowane przez niego wartości⁴⁴. Najczęściej wskazywano na jego mądrość i dobroć: „uważam, że jest to najbardziej interesująca postać w dziejach Polski. Był bardzo dobrym człowiekiem i przysłużył się w wielu sprawach dla Polski” (KA10 dz), „był bardzo ważnym, mądrym człowiekiem. Bardzo dużo nauk przekazał ludziom, również przez to, co pozostawił po sobie po śmierci. Ma on wielki wkład w to jak teraz wygląda nasze życie” (JA 6 dz). „Tak bardzo wiele zrobił dla świata i Naszej Ojczyzny. Miał wielkie serce” (HC 6 dz), „jest dla mnie autorytetem, kochał wszystkich, wybaczył nawet swojemu zamachowcy” (OB 5 dz), „dla mnie ten Wielki Człowiek był Prawdziwym Aniołem na ziemi” (HC 18 dz).

Czy papież jest rzeczywiście wzorem i autorytetem dla uczniów szkół średnich? Przytoczone wypowiedzi są schematyczne i ogólne. Trudno na ich podstawie jednoznacznie potwierdzić deklaratywne opinie młodzieży. Należałoby wprost spytać o znajomość postaci Jana Pawła II, jego filozofii, twórczości.

Uczniowie podkreślają w swoich wypowiedziach, że Jan Paweł II miał i ma wpływ na wielu ludzi. Piszą: „najbardziej ideałowa (?) postać ostatnich lat Polski i świata. [...] Przekazał on bardzo dużo nauk, pogodził niektóre państwa, zmienił postawy wielu ludzi” (JA 20 dz). „Był to wspaniały człowiek, który wiele zmienił w sposobie życia wielu Polaków. Uważam go za Wielkiego Człowieka, którego wielu ludzi ma za swój wzór i ideał” (PA 14 dz), „dał przykład prawdziwego oddania i wiary” (KC 3 dz), „wszyscy możemy się od niego uczyć” (KA14 dz), „człowiek ten powinien być wzorem dla każdego człowieka” (HC 18 dz), „autorytet patrioty” (PA 14 dz)⁴⁵. Opinie te są jednak bardzo schematyczne i stanowią przykłady kalk języko-

⁴² Podkreślają to tytuły wydawanych tomików poezji Jana Pawła II: *Postaniec miłości. Jan Paweł II, Rzeszów 2005; Spotkanie z poezją Karola Wojtyły. Miłość mi wszystko wyjaśniła*, Kraków 1999. Na walor kształcący i filozoficzny lekcji polonistycznych poświęconych analizie trudnej i pięknej poezji Karola Wojtyły zwracała uwagę B. Chrzęstowska. Zob. tejże, *Poezja Karola Wojtyły – sztuką widzenia myśli*, „Polonistyka” 2001, nr 8, s. 452–459; *Trudne piękno w twórczości Jana Pawła II*, „Polonistyka” 2008, nr 7, s. 18–25.

⁴³ Zob. A. Rynio, *Autorytet, spotkanie, dialog*, [w:] *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Lublin 2004, s. 193–214.

⁴⁴ Por. U. Kopeć, *Językowy obraz wartości w wypowiedziach licealistów (przyjaźń – miłość – nienawiść)*, Rzeszów 2008. Autorka na podstawie własnych badań stwierdza, że młodzież poszukuje wzorów osobowych, a pisząc o wartościach – wskazuje m.in. na autorytet Jana Pawła II. Przyznaje także, iż „Jan Paweł II był ogromnym autorytetem dla młodzieży. Świadczy o tym wysoka, szósta ranga, jaką uzyskał wśród wartości pozytywnych”. Podobny wniosek wysuwa na podstawie swoich badań B. Myrdzik: „rzeczywistym i niekwestionowanym autorytetem dla większości lubelskich licealistów jest Jan Paweł II”. Zob. B. Myrdzik, *Idol jako wzór osobowy*, [w:] *Zrozumieć siebie i świat...*, s. 163.

⁴⁵ W badaniach U. Kopeć podkreśla, że „najbardziej imponuje młodym ludziom ogromna życzliwość, jaką Jan Paweł II darzył wszystkich ludzi, niezależnie od koloru skóry”. Mówi także, iż stanowi on dla licealistów osobowy wzór miłości bliźniego. Zob. U. Kopeć, *Językowy obraz...*, s. 51.

wych, są odwzorowaniem sposobów mówienia o wszystkich wybitnych i wielkich postaciach.

Ważnym wskaźnikiem tożsamości narodowej jest znajomość bohaterów narodowych. Świadczy o znajomości osobowych wzorców patriotyzmu i zasług wybitnych Polaków dla wspólnoty narodowej. Potwierdza, że młodzież wie, kto jest wspólnym wzorem, autorytetem, osobą godną pamięci, szacunku, naśladowania. Ktoś, kto zna takie postaci, potrafi krytycznie, refleksyjnie i przyszłościowo patrzeć na dzieje narodu, rozróżniać, oceniać i wybierać godne pamięci i naśladowania wzorce i postaci.

Młodzież szkół średnich zna i potrafi wymienić nazwiska wielu postaci historycznych – bohaterów w służbie ojczyzny: Zawisza Czarny, Tadeusz Kościuszko, Kazimierz Pułaski, Stefan Czarniecki, Józef Piłsudski, aż po uczestników ostatniej wojny – gen. Anders, gen. Maczek.

W czołówce najwybitniejszych bohaterów historycznych wymienianych przez Polaków znajduje się osoba Józefa Piłsudskiego. Można mówić o żywotności legendy Piłsudskiego jako symbolu odzyskania niepodległości, dążenia Polaków do wielkości⁴⁶. Dla uczniów jest przede wszystkim uosobieniem wielkiego Polaka, wzorem patrioty: „dokonał on rzeczy wielkich, swoją postawą udowodnił, jakim był patriotą” (KA 19 dz), „walczył do końca o swoją ojczyznę, był prawdziwym patriotą, nie lękał się śmierci w obronie Polski. Jest wzorem prawdziwego, wiernego patrioty” (KA 15dz), „był on wielkim Polakiem, strategiem. Był to genialny polityk” (NB 4 ch). Jak widać, ankietowani podkreślają także talent strategiczny i zdolności przywódcze marszałka: „Wybitny wojownik i strateg” (LB 9 dz), „Potrafił rządzić, prowadzić armię i zwyciężyć” (GA 13 dz), „charyzmatyczny przywódca” (HC 16 dz). Dlatego też uznają go za bohatera narodowego: „człowiek ten był wielkim bohaterem narodowym” (DB 22 dz).

Wypowiedzi uczniów o Józefie Piłsudskim są przykładem schematycznego myślenia o tej wybitnej postaci. Ogólne i często powtarzane określenia: „wielki Polak, wódz”, „wzór patrioty”, „kochał ojczyznę”, „wybitny bojownik” – mogą przecież przynależeć innym sławnym bohaterom (np. Kościuszko, Dąbrowski, Zawisza Czarny, a nawet Jan Paweł II).

Wśród bohaterów wymienianych jako obrońcy ojczyzny znaleźli się także Aleksy Dawidowski i Jan Bytnar – prawie rówieśnicy badanej młodzieży. Licealiści pisali o nich z podziwem i szacunkiem: „młodzi ludzie, którzy zaimponowali mi swoją waleczną postawą” (KA 17 dz); „powstańcy, uczestnicy II wojny światowej, bohaterzy, bronili ojczyzny, za przyjaciół potrafili zginąć” (KA 18 dz).

Symbolem rycerza i postacią uznawaną za interesującą jest dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych Zawisza Czarny. Określany przez uczniów jako: „wielki bohater spod Grunwaldu” (OB 9 dz); „rycerz, który zwyciężył w bitwie pod Grunwaldem”; „symbol męstwa i zwycięstwa” (OB 12 dz); ten, który „słynął z męstwa i odwagi”. O tym, że może stanowić wzór dla dzisiejszego młodego pokolenia świadczą słowa uczennicy klasy pierwszej: „jestem harcerką, a postać ta od zarania dziejów polskiego harcerstwa jest symbolem cnoty i wartości, jakie powinny towarzyszyć każdemu człowiekowi” (HA 34 dz).

⁴⁶ Zob. J.M. Nowakowski, *Piłsudski – legenda, stereotyp czy portret historyczny*, [w:] *Z problemów nauczania historii najnowszej*, red. W. Czajka, J. Mandziuk, Lublin 1987, s. 18–209.

Do postaci, które wzbudzają podziw, szacunek i imponują młodzieży swoimi czynami, należy także Napoleon Bonaparte. Jest to: „wielki wódz, który potrafił zdominować całą Europę” (DA 7 ch). Młodzież wysoko ceni jego talent strategiczny i zdolności przywódcze: „znakomicie planował swoje bitwy i odniósł kilka znacznych zwycięstw” (KC 26 dz); „zaczynał jak wszyscy, a stał się dyktatorem, podbił wiele narodowości i stał się władcą absolutnym” (NB 15 dz); „ten jeden człowiek zawładnął milionami ludzi i podbił wiele krajów” (DA 18 dz). Można jednak zauważyć, że postrzegany jest on stereotypowo, świadczą o tym następujące opinie: „był niski wzrostem, lecz był doskonałym strategiem” (LB 1 dz); „mały wielki człowiek, jego życie było pełne przygód, podziwiam go za to, czego dokonał” (DA 20 ch); „był mądrym i zaradnym, wiele osiągnął” (OB 9 dz).

Kontrowersyjną postacią, która budzi zainteresowanie z innych względów i prowokuje do dyskusji, jest Hitler⁴⁷. Sami uczniowie przyznają, iż: „ten człowiek jest bardzo kontrowersyjną osobą... Ostatnio nawet pokłóciłam się o niego na forum. Był przyczyną wojen, śmierci wielu ludzi, a po tym wszystkim chodził do kościoła, spowiadał się” (KA 8 dz). Jednak – co dziwi – podkreślają, że jest to postać niezwykła: „niezwykła charyzma, wiara we własne idee, niezwykła postać umiejąca skupić wokół siebie ludzi, którzy mu służyli” (HC 4 dz). Inni twierdzą, że trzeba znać tę postać: „niemiecki przywódca znieawidzony przez Polaków, dlatego uważam, że warto znać jego życiorys, ponieważ odgrywał on rolę w dziejach państwa polskiego” (KA 20 dz); „mimo tego, że dokonał tych wszystkich zbrodni, jest on niezwykle ciekawy i interesujący, jak również jego filozofia w dziele *Mein Kampf*” (NB 16 dz).

Jest oczywiste, że Hitler nie może stanowić dla licealistów wzoru do naśladowania i nikt z badanych nie próbuje jego postępowania: „To postać bezwzględna, która uczyniła wiele zła” (LB 19 ch); „wariat, który podporządkował sobie III Rzeszę” (KC 27 dz); „dążył «po trupach» do osiągnięcia swojego celu – podporządkowania sobie całej Europy” (HC 24 dz). „Kompletny frajer, który po prostu się pogubił. Zawsze chciałem wiedzieć, dlaczego tak naprawdę robił to, co nie powinien i dlaczego wychodziło mu to tak łatwo” (JA 19 ch).

Jednak uczniowie odczuwają potrzebę refleksji na temat jego roli i miejsca w historii i kulturze: „był bardzo inteligentny, ale też przez niego stało się wiele złego, zmienił bieg historii” (DA 1 dz); „tak bardzo wzbił się na wyżyny, mimo że jest wrogiem Polaków. Był poważany i udało mu się przejąć kontrolę nad ludźmi” (HC 5 dz); „Człowiek, który zmanipulował cały świat” (KC 6 dz). Hitler, choć nie jest dla młodzieży autorytetem, to przecież był nim dla wielu oddanych mu zwolenników ideologii faszystowskiej – ich duchowym przywódcą, nazywanym wodzem, führerem.

Można zatem porozmawiać z uczniami o roli autorytetu w historii i zaproponować (tak sugerują autorzy podręcznika *To lubię!*) napisanie eseju poświęconego na-

⁴⁷ Historycy zastanawiają się nad fenomenem hitleryzmu jako metody zdobycia absolutnej władzy na niemieckiej ziemi. Odkrywają dla współczesności obiektywne prawdy o Hitlerze; korzystając ze źródeł, ujawniają szczegóły z jego życia – starają się obalić stereotypy i legendy o nim. Por. W. Maser, *Adolf Hitler. Legenda, mit, rzeczywistość*, Warszawa 1998; P. Raina, *Adolf Hitler 1945. Koniec legendy*, Warszawa 2005.

stępującemu zagadnieniu: *Siła autorytetu i autorytet siły*⁴⁸. Ważne jest, aby uświadomić nie tylko pozytywną moc autorytetu, np. duchowych i moralnych przywódców narodu, dążących do wolności i miłości (Józef Piłsudski, Jan Paweł II), ale też zgubny dla ludzkości autorytet siły wielkich zbrodniarzy (Hitler, Stalin).

Badania pokazały, że młodzież nie potrafi refleksyjnie patrzeć na przeszłość, brak jej myślenia historycznego. Trudno na podstawie często ogólnych, krótkich i schematycznych wypowiedzi stwierdzić, czy dostrzega w historii wartości ważne dla siebie i własnej tożsamości (należy przy tym odróżnić wartości deklarowane od realizowanych). Uczniowie powtarzają opinie o postaciach historycznych zasłyszane w szkole, w rodzinie czy też od rówieśników – „Wielkie postacie, z wieloma cechami, które warto by zaadoptować” (KC 1 ch). Nie zawsze jednak przejmują i aprobują wszelkie utarte i sprawdzone wzorce oraz autorytety osobowe, zachowując własny, niekoniecznie pozytywny stosunek do historii i jej twórców. Jednak ich świadomość historyczna budzi niepokój. Samo poznanie wielkich postaci nie wystarczy, niezbędne jest przemierzenie długiej drogi wiodącej przez zainteresowanie, podziw, dostrzeżenie wartości, ich akceptację, następnie aktualizację i w końcu realizację.

Jak zatem prezentować postaci historyczne na lekcjach języka polskiego? Warto stosować bogaty repertuar metod nauczania oraz wykorzystywać różnorodne materiały dydaktyczne. Uczeń w roli badacza, eksperta, sędziego, obrońcy, czy oskarżyciela będzie miał okazję czytać teksty literackie, uczestniczyć w dyskusjach (debacie, dyskusji panelowej, dyskusji okrągłego stołu), zadawać pytania ekspertom, przeprowadzić analizę dokumentacyjną, czy może nawet sąd nad postacią. Warto także sięgnąć do innych tekstów kultury (film – fabularny, dokumentalny, teatr, dzieło malarskie), poszukać informacji w Internecie – wszystko po to, aby możliwie szeroko i wszechstronnie oraz obiektywnie zaprezentować daną postać i mieć okazję do wyrobienia sobie na jej temat własnego zdania.

Zrealizowanie postulatów kształcenia tożsamości humanistycznej jest możliwe po spełnieniu trzech warunków. Pierwszy odnosi się do świadomości podstaw własnej moralności, zdawania sobie sprawy z tego, co dla człowieka jest ważne, istotne i postępowania zgodnie z wyznaczonymi przez siebie założeniami. Drugi wiąże się z osobistym podejściem do siebie i nurtujących jednostkę problemów. Trzeci warunek tożsamości humanistycznej odnosi się do istnienia grupowego – do tradycyjnych korzeni i historii, jej losów, języka i wytworów kultury⁴⁹.

Poszukiwanie własnej tożsamości trwa przez całe życie człowieka, lecz szczególnie ważne jest w okresie dorastania. Zawsze odbywa się pod wpływem społeczeństwa oraz kultury, z której wyrastamy. Na płaszczyźnie osobowej i zbiorowej ważne jest ukazanie młodemu ludziom związków między stosunkiem do kultury narodowej a zachowaniem tożsamości osobowej. Proces ten dokonuje się również na lekcjach języka polskiego. Poloniści mają dziś do wyboru dwa wzorce kształtowania człowieka, będące drogą pracy wychowawczej z uczniami: model **homo faber** i **homo sapiens**⁵⁰. Pierwszy związany jest z przygotowaniem ucznia do działania

⁴⁸ M. Jędrzychowska, Z.A. Kłakówna, P. Kołodziej, E. Szczudek, J. Waligóra, *To lubię, kl. I*, s. 136.

⁴⁹ M. Dembiński, *Tożsamość nauczyciela...*

⁵⁰ Zob. A. Biała, *W poszukiwaniu wzorca wychowania*, „Warsztaty Polonistyczne” 2000, nr 4, s. 50–51.

(mówienia, pisania, czytania i słuchania), doskonalenia kompetencji językowo-komunikacyjnych oraz znajomości reguł odbioru różnych tekstów kultury. Drugi natomiast zakłada wychowanie człowieka, który potrafi przede wszystkim zrozumieć siebie i otaczającą rzeczywistość. Staje się on jednostką świadomie przeżywającą własne istnienie w kontekście natury, cywilizacji oraz kultury. Potrafi dostrzegać zarówno tradycję kulturową, jak i współtworzyć przyszłość, rozumiejąc związek świata wartości (idei, postaw) z życiem codziennym. Niezależnie od tego, jaki model wybiorą, ważne wydaje się znalezienie wspólnej płaszczyzny łączącej kształcenie i wychowanie, której przyświeca idea tożsamości i pamięci.

The function of role models and authorities in the development of students' identity

Abstract

The article presents the results of research conducted among students of upper secondary schools in Podkarpackie Voivodeship.

The author discusses the problem of the creation of young people's personal and national identity, especially the function of well-known historical figures (e.g. Józef Piłsudski, Pope John Paul II) as role models and authorities.

It turns out that contemporary secondary school students perceive history and important historical figures in a stereotypical and schematic way. Their knowledge and historical awareness, considering the phenomena of the contemporary culture, present themselves in a rather negative light. They create, however, the picture of a young person constantly looking for examples and models as well as open to the values handed down by history and tradition.